

INGEBOEKT

**Voorwaar ten dertienden male:
alwéér een dikke Van Dale!**

Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal. Dertiende, herziene uitgave door G. Geerts & C.A. den Boon (hoofddred.). Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 1999.

"Zag hij zich nu op zoo betrekkelijk jeugdigen leeftijd door zijne aanhoudende studie tot eene eervolle betrekking verheven, hij zou nu evenwel die studie niet laten rusten. Studeeren was in zijne jeugd, toen ziekte en ongesteldheid hem niet zelden aan zijne kamer kluisterden, zijne eenige uitspanning geweest en had hem zelfs in droevige en donkere oogenblikken menigmaal troost en opbeuring geschonken."

De 'hij' uit deze pedagogisch correcte intro blijkt Johan Hendrik van Dale (1828-1872), gememoreerd door zijn naaste medewerker J. Manhave. Het citaat dateert uit 1873. Wie er de geschiedenis van 'de Grote Van Dale' op naslaat, weet dat de tweede editie (de eerste onder de naam Van Dale) net een jaartje voordien uit was: het sterfjaar van de

beroemdste Sluise schoolmeester ooit, overigens.

Hoe recenséér je trouwens helemaal al een woordenboek, om nog maar te zwijgen van hét woordenboek bij uitstek? Hoe maak je abstractie van subjectieve gevoelens als bewondering voor dat achtkoppige team van zeven jaar voltijds zwoegende lexicografen die, in tegenstelling tot bij de vorige editie, niet langer 'letter voor letter' maar wel systematisch te werk gingen? En tegelijk een inmiddels nog niet helemaal weggeëbde kwaadheid om – weet u nog wel? – de ronduit ergerlijke persmap bij de vorige editie (12bis, 1995) met die rare hersenkronkels rond het officiële waarom van het net niet helemaal implementeren van de groene-boekje-spelling '95...

METEN IS (EEN BEETJE TOCH ALVAST) WETEN

Aan een klus als deze ga je om te beginnen kwantitatief aan staan, vanwege veruit het makkelijkst en nodend tot veilig-afstandelijke cijfermatigheden. Alles is immers (door anderen) netjes nageteld...

INHOUD GVD 13e EDITIE	
Aantal pagina's	4.400
Aantal trefwoorden	232.743
Aantal nieuwe trefwoorden	8.778
Aantal betekenissen	290.869
Aantal synoniemen	48.436
Aantal antoniemen	6.023
Aantal voorbeeldzinnen	160.872
– aantal spreekwoorden	1.501
– aantal uitdrukkingen	16.219
– aantal citaten	9.729
Aantal trefwoorden met etymologie	40.167
– aantal ingangen met dateringen	28.415
Aantal trefwoorden met uitspraakinformatie	9.338

Uit: Van Dale taalweb: www.vandale.nl

... ja zelfs nauwgezet gewogen en, godbeter, zelfs zorgvuldig in lengtematen afgepasst. Een greep: voor de 65.000 exemplaren van de eerste oplage hebben meer dan eenentwintig twintigtonners hun (papier) lading geleverd aan de net geen dertig etmalen voltijds zwoegende drukkerij; de aaneengeknoopte leeslinten, eentje per volume maal drie maal 65.000 verbinden Lier met pakweg Middelkerke: bijna 140 kilometer.

Tot daar alvast de naakte cijfers. Wat al dat fraais u zoal mag kosten, luxe-cassette inbegrepen, blijft wat onduidelijk, want op de officiële verkoopprijs van 6.500 BEF gold een flink aanmoedigende voorintekenkorting, maar ook na de verschijningsdatum (27/9/1999) kan wie uit zijn doppen kijkt heren der terecht voor net geen 4.000 BEF. De vaste boekenprijs (hallo, minister Bert?) zal dus wel voor een andere keer zijn, zeker?

HOE NIEUW IS NIEUW? EN HOE NEDER-ENGELS WORDT NEDERLANDS?

Het persbericht bij de verschijning in september 1999 (cf. www.vandale.nl) gewaagt van maar liefst 8.778 nieuwe trefwoorden (zijnde plusminus 10% in vergelijking met Van Dale 12) uit de meest verscheiden gebieden. Na enig speurwerk en met dank aan collega-recensenten doe ik een greepje:

aanraakscherm, Absurdistan, affairisme, arbozorg, bakolie, bio-ingenieur, boekbuilding, clickfonds, concentratieschool, contoourennota, cyberspace, denkpiste, eenheidsmunt, euro, flexwerk, fruitthapje, groeibriljant, inleenkracht, internet, jobhopper, karaoke, klapschaats, leeslint, maaltijdcheque, mesthuwelijk, mineralenboek-

houding, mobilhome, moederbord, NPC, ontleding, paars (politiek), performant, SIS-kaart, spaceshuttle, tempobeurs, wafelijzer-politiek, zeepbeconomie, zegelboekje, Zeitgeist.

Veel echt nieuwe woorden zijn er eigenlijk niet, dixit prof. Guido Geerts, Leuven taalkundige en hoofdredacteur (*Knack*, 15/9/99, p. 109). Ze zijn zo uitzonderlijk dat, voor zover achterhaalbaar, de naam van de schepper erbij vermeld wordt, bijvoorbeeld *epibreren* (*Simon Carmiggelt*).

Zoals u kan vaststellen, bezondigen we ons gezamenlijk aldoor meer aan gemakzuchtige kopieerlust uit het Engels, zeker voor begrippen uit de ICT-sector. Het lijkt wel een gevecht tegen de spreekwoordelijke bierkaai, maar toch biedt de Van Dale-redactie hier en daar kranig weerwerk en vermeldt ze, na de keurige uitspraakinformatie en de betekenisomschrijving, onder het kopje 'syn.' één of meer Nederlandse equivalenten waarvan – tegen beter weten in? – te hopen ware dat ze ingang vinden in ons dagelijkse taalgebruik. Waarom bijvoorbeeld niet eenvoudig *bladwijzer* ook al gaat het dan om zijn elektronische *bookmarkvariant*?²

Een aantal van deze nieuwigheden uit het lijstje hierboven is intussen zo gangbaar dat we ze eigenlijk niet meer als zodanig ervaren. De aller-allernieuwste producten van ons aller talige inventiviteit komen wellicht in een volgende druk aan bod – tenminste als ze hun bestaansreden intussen bewezen hebben, met name door "*gedurende enige tijd regelmatig [te] worden aangetroffen in het taalgebruik van de spraakmakende gemeente, (...), voor zover dat gericht is op en gemakkelijk toegankelijk is voor een ruimer publiek*" (INLEIDING, p. xi-xii). De invloed van dit onvermijdelijk lichtjes subjectieve frequentie criterium kan u zelf nagaan door tevergeefs te zoeken naar hypernieuwigheden als *aalvloed*, *hipo*, *kluunwijn*, *sorrydemocratie*, *vechtscheiding* en *zalmsnip* niet

te vinden in deze dertiende uitgave. En: in hoeverre is opname forceerbaar? Het u niet onbekende *lulleriken* heeft het ditmaal alvast niet gehaald... (zie ook de rubriek INTERKL@S elders in dit nummer, *nvdr/RP*).

Vermelden we tevens dat behalve de hele reeks nieuwe trefwoorden ook nieuwe betekenissen (*berggeit, bureaublad*) en nieuwe uitdrukkingen (*onder de pet houden, een verborgen agenda*) opgenomen worden. De Dikke weer wat dikker? Hoewel dat niet noodzakelijk waar hoeft te zijn – want tegelijk kalft het woordbestand van elke levende taal immers ook af – telt Van Dale 13 inderdaad zowat 400 pagina's meer dan zijn voorganger 12bis. Heel wat meer toevoegingen dan schrappingen, dus.

THE FLEMISH CONNECTION

Met het enigszins tot talige apartheid nodende (en sommige Vlamingen dus ergerende) 'Znl.'-stigma uit het verleden maakte de twaalfde editie van Van Dale al schoon schip: Vlaamsigheden als *pateeke* en *goesting* figureerden er zonder enige regio-aanduiding. Hierin komt in deze editie wat verandering. Waar ons *pateeke* in 12bis het regio-aanduidende maar niet (meer) -specificerende '(gew.)[estelijk]' meekreeg, vinden we in 13 de twee-in-één aanduiding '(Beg.[isch]N.[ederlandse] spreekt.[aal])': behalve regionale is er nu dus ook sociolinguïstische informatie. Aangezien Van Dale zich van oudsher als een impliciet normatief woordenboek aandient, lijkt een dergelijke karakterisering³ principieel aanvaardbaar; ze geldt overigens ook voor anderszins van de standaardtaal afwijkende vormen en varianten, die zulke afko's als '(arch.[aisch])' blijven meekrijgen.

Het zal u bij lezing van het lijstje in de vorige paragraaf trouwens ook opgevallen zijn dat nogal wat Vlaamse verworvenheden

voortaan nu ook taalofficieel gesproken niet langer over het hoofd gezien kunnen worden – al betreft het helaas niet altijd tot fierheid aanleiding gevende fenomenen...

sowieso leuk om weten dat *zakkenroller* [1841] heel wat jonger Nederlands is dan *zand* [1220].

NOG WAT REDACTIONELE NIEUWIGHEDEN: UITSpraak EN ETYMOLOGIE

In een aantal redactionele aspecten verschilt deze dertiende uitgave van de vorige. De meeste aan vreemde talen ontleende ('uitheemse') woorden waarvan de schrijfwijze niet overeenstemt met de uitspraak volgens de Nederlandse uitspraakregels krijgen een IPA-uitspraaknotatie tussen schuine strepen meteen achter het trefwoord (b.v. *engageren*, *oedeem* en zo'n 9.336 andere trefwoorden). Hier biecht de redactie enige bewuste affiniteit op tot het nadere Noord-Nederlandse hemd. Bij het woord *douanier* krijgen we de in Noord-Nederland gangbare Franse uitspraak voorgezet, terwijl de in Vlaanderen allang ver Nederlandste variant (met de *-ier* zoals in *hier*) onvermeld blijft. Dat heeft niets te maken met normering, zegt de TOELICHTING OP HET GEBRUIK, maar "*houdt [veeleer] een beperking van dit woordenboek in*" (p. xvi).

Bij wijze van extra-dienstbetoon aan de gebruiker omvat deze dertiende editie hier en daar ook (ruim 40.000) etymologische en (meer dan 28.000) daterende indicaties. Zo vinden we voor *estafette* de vermelding [(1791)Fr. <lt. staffetta]: het woord komt uit het Italiaans en werd het eerst in 1791 in het Nederlands gebruikt. Bij *erfgenaam* vermeldt Van Dale [(1254 eig.: 'die de erfenis neemt')] van *erf* + *gename* (hij die ontvangt), van nemen]. Het is maar de vraag of die op zichzelf prettige 'bevoegdheidsuitbreiding' van dit algemene woordenboek niet op kritiek zal stuiten, want uiteraard valt het inpassen van dergelijke indicaties niet voor alle trefwoorden vol te houden. Al blijft het

SPELLING MET EEN ZEKERE SPELING: VAN AMAZONENZIT TOT ZOTTENKLAP

Na de wat zielige, tweeslachtige vertoning in editie 12bis zal de aandacht van menig een wel in de eerste plaats uitgegaan zijn naar de ditmaal gevoerde spellingpolitiek. Waar we in versie 12bis hieromtrent verwacht maar tevens verdacht veel uitleg kregen (BEGINSELEN VAN DE NEDERLANDSE SPELLING, p. xxvii t.e.m. xlii), beslaat het inleidende hoofdstukje SPELLING in uitgave 13 aanzienlijk minder ruimte (p. xxvii t.e.m. xxxi). De nieuwe spelling en de rivaliteit Woordenlijst-Van Dale stond toen wel degelijk in het middelpunt van de mediabelangstelling; nu is die hype duidelijk voorbij. Maar... is er ter zake eigenlijk veel veranderd? Onheilspellend klinkt alvast de inleidingszin: "*De spelling in deze uitgave van de Grote Van Dale volgt in principe de spellingregels die in 1995 door de Nederlandse Taalunie werden gepubliceerd*" (vetjes: WB).

Hoe principieel dat volgen dan wel mag zijn, leert een korte en makkelijke steekproef. Het volstaat met name even na te gaan hoe de toentertijd 'afwijkende' vormen nu genoteerd staan, en dat kan moeiteloos via de heldere twekolommenlijst GROTE VAN DALE / WOORDENLIJST (p. xli/xlii uit GWNT 12bis, 1995). Het resultaat? De *amazonenzit* blijft halsstarrig met *-n-*, en die afwijking wordt ruiterlijk opgebiecht via de aanduiding (Wdl.: *amazonezit*), net als anno 1995. *Barbecueën* op zijn Van Dales doe je in de Woordenlijst als *barbecuen*, gelukkig zonder afwijkende vervoegingsimplicaties. Het *gazelleoog* weigert nog steeds de tussen-*n* van zijn Woordenlijstvariant, en zo kan ik nog wel even doorgaan, vrees ik. Met

andere woorden: Van Dale houdt vast aan zijn beruchte lijst van van de Woordenlijst afwijkende spellingvormen – waarbij het bijna niet na te trekken is of het getal van 140 intussen zelfs niet verder is aangegroeid, want ditmaal ontbreekt de samenvattende vergelijkingslijst in de inleidingsrubriek SPELLING.

fleerd via een ons ijlings opgediste 'taalkundige' uitleg die een en ander linguïstisch beoogde te 'onderbouwen'?

BALANS

Vraagje(s). Is het dan *zotte(n)klap* je af te vragen waar dat enigszins bespottelijke tweesporenbeleid eigenlijk op stoelt? En (nogmaals) retorisch te verzuchten hoe het mogelijk is dat we er in dit niet echt imperiaal te noemen taalgebied nog niet eens meer in slagen een 100% officieel Groot Woordenboek der Nederlandse Taal van de persen te doen rollen, enkel en alleen omwille van uitgeverscommerciële belangen, anno 1995 op de koop toe gênant slecht gecamou-

Maar laat mij vooral niet eindigen op deze wanklank, want op dat ergerlijke gebrek aan spellingconsequentie na is de dertiende Dikke een bijzonder aantrekkelijk geconcipeerd en bruikbaar instrument geworden, als vanouds onmisbaar voor elk bewust taalgebruiker, die waar voor zijn geld krijgt. Behalve de eigenlijke alfabetische woordensopsomming verdienen immers de intussen al lang beroemde en nu opnieuw herziene AANHANGSELS⁴ ons aller aandacht.

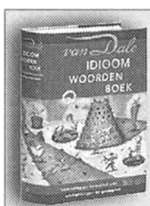
Wouter Brandt
Universiteit Antwerpen (UIA)
Departement Didactiek en Kritiek
Onderzoeksgroep EduBRON
Universiteitsplein 1
2610 Wilrijk
wouter.brandt@uia.ua.ac.be

Noten

- 1 Dit dwars door het hele woordenboek struinen van elke redacteur heeft geleid tot het bewerken van woordverzamelingen die daar consistentier op geworden zijn, cf. het lemma 'klooster'.
- 2 Mag ik hier eventjes pleiten voor een leerrijke stage in het verre Zuid-Afrika, waar de gebruikers van Nederlands' dochtertaal pertinent weigeren om ook maar één woord uit het Engels klakkeloos in het Afrikaans te introduceren (cf. de 'webtuiste' www.afrikaans.com)? Die houding vergt inventiviteit en moed, maar zo behoud je tenminste enig taaleigen. Of opteren we definitief voor het (enig mogelijke) alternatief: het Neder-Engels als taalmutatievorm? (Zie ook de rubriek INTERKL@S in dit nummer – nvdr/RR.)

- 3 'Labeling' noemen ze het zelf in de overigens alweer voortreffelijke xli pagina's lange INLEIDING (plus annexen als TOELICHTING OP HET GEBRUIK, SPELLING, TITULATUUR en LIJST VAN REDACTIONELE TEKENS EN AFKORTINGEN).
- 4 (I) Lijst van gevleugelde woorden, titels en citaten; (II) Lijst van namen uit de Griekse en Romeinse Oudheid; (III) Lijst van Bijbelse namen.

VOOR AL WIE WIL

hoog van de toren blazen

iets in de groep gooien

het hoogste woord voeren

iemand de oren van het hoofd kletsen

een balletje opgooien over iets:

Idioom in grote stijl

Van Dale Idioomwoordenboek. Verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden. Door H. de Groot (hoofddred.). Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie & Amsterdam/Brussel: Uitgeversmij. The Reader's Digest NV, 1999.

Gelukkig heeft de redactie van dit idioomwoordenboek niet te lang wakker gelegen van het afbakenen van haar werkdomein. Luidens de degelijk onderbouwende INLEIDING (p. ix-xv) heeft ze zich namelijk niet bekommerd om het verschil tussen de diverse categorieën die in aanmerking komen om gerekend te worden onder het begrip idioom, zijnde "bijzondere, karakteristieke woorden en uitdrukkingen van een taal, het taaleigen" (Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal). Behalve de voor de hand liggende spreekwoorden wer-

den dus ook zegswijzen, spreuken, gezegden, uitdrukkingen, frasen en vergelijkingen opgenomen en verwerkt. Belangrijk blijft uiteraard wel dat dergelijke idiomatische uitdrukkingen bestaan uit een aantal woorden die een karakteristieke, vaste eenheid vormen waarbij de combinatie meer of iets anders betekent dan de optelsom van de losse woorden. Hierbij kunnen een of meer samenstellende woorden één geheel zijn geworden met de rest van de uitdrukking en zo hun gewone betekenis geheel of gedeeltelijk hebben verloren.